

19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA MANASTIR HAPİSHANESİ

Emine GÜMÜŞSOY*

Öz

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında Vilayet-i Selâse olarak adlandırdığı üç vilayetten birisi olan Manastır, çok dinli ve çok kültürlü yapısıyla Osmanlı çoğulculuğunun öne çıktığı yerlerden birisi olmuştur. Bu çoğulculuğun izlerini şehrin fizikî ve mimari yapısı ile kurumlarında görmek mümkündür. Manastır Hapishanesi de bu konuda öne çıkan örneklerden birisi olmuştur. Özellikle Bulgar ve Rum mahkûmların çoğunlukta olduğu, kalabalık ve göz önünde bir hapishane olarak sık sık şikayetlere ve teftişlere konu olmuştur. Avrupa devletlerinin "Makedonya Meselesi" olarak adlandırdığı ve ilgi duydukları bölgenin tam ortasında olduğundan siyasî propaganda ve çetecilik faaliyetlerine de ev sahipliği yapmıştır. Devlet elinden geldiğince ılımlı ve sorun çözücü bir tutum izleyerek olayları kontrol altına almaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler

Manastır, Osmanlı Devleti, Balkan, Hapishane, Mahkûm

MANASTIR PRISON AT THE END OF THE 19th AND THE BEGINNING OF THE 20th CENTURIES

Abstract

The city of Manastır, one of the three provinces called "Vilayet-i Selâse" in Ottoman Europe, had been one of the centres where the multi-religious and multi-cultural aspects of Ottoman pluralism was flourished. This pluralism, in fact, can be associated with the physical structure, the architecture and the institutions of the town, among which the prison of Manastır was prominent. This prison was mainly home to Bulgarian and Greek prisoners and underwent frequent inspections as it was populous enough to attract public attention and exposed to recurrent complaints. It was in the middle of the geographical region interested in and described by "Macedonian Question"

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Eskişehir/Türkiye.
egumusoy@ogu.edu.tr
Orcid No:0000-0002-1401-8493
Makalenin Gönderilme Tarihi: 15.02.2021
Makalenin Kabul Tarihi: 19.03.2021
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 24.03.2021
Makalenin Türü: Araştırma

politically by the European Great Powers and exposed to political propaganda and activities of banditry. The Ottoman administration, meanwhile, is known to have adopted a moderate stance and tried to solve the problems by a constructive policy.

Keywords

Manastır, Ottoman State, Balkan, Prison, Prisoner

GİRİŞ

Makedonya'nın güneybatısında Pelister Dağı eteğinde, Drahor çayı kıyısında kurulu bir şehir olan Manastır, Makedonca ve Bulgarca da "Bitola" olarak adlandırılır. 1383 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş, II.Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde Anadolu'dan Toroslardan getirilen Türkmenler burada iskân edilmiştir. Adriyatik kıyılarından Rumeli içlerine giden yol üzerinde olduğundan zamanla devletin önemli bir ekonomik merkezi haline gelmiştir (Prifti, 2003: 562).

16. ve 17. yüzyıllarda kalabalıklaşan şehir, Evliya Çelebi tarafından 21 mahalle, 3000 ev, 900 dükkân, 70 cami ve mescid ile büyük bir yerleşim yeri olarak tasvir edilmiştir. (Prifti, 2003: 562).

Osmanlı egemenliğine girmesinden 17. yüzyıl sonuna kadar Paşa Sancağı'na bağlı olan Manastır, idarî açıdan geçirdiği bazı değişikliklerden sonra Tanzimat'ın ilânı sırasında Rumeli eyaletinin merkezi konumuna gelmiştir. 1844/45 yılında Manastır eyaleti lağvedilmiş, 1854/55 yılına kadar sancak merkezi olarak devam etmiştir. Bu tarihte tekrar eyalet olarak teşkil edilirken, 1867 ve 1871 nizamnamelerinden sonra Selanik vilayetine bağlı sancak merkezi olmuştur. Aynı zamanda 3. Ordu'nun merkezi olan Manastır, bir dönem Selanik'ten ayrılmış olsa da 1877'de tekrar Selanik'e bağlanmıştır. (Öztunç, 2020:30,35-37).

19. yüzyılda Manastır'ın nüfusuna bakıldığında; 1831 sayımında; 6.723 Müslüman, 24.550 Hıristiyan ve 1.163 Yahudi olmak üzere toplam 33.141 kişidir (Karal,1943:73-74). Bu süreçte tutulan nüfus defterlerinde mahalle bazında da rakamlar verilmiştir. Örneğin, 5448 numaralı Manastır Nüfus Defteri'nde 16 mahallede toplam 7.810 Müslüman nüfus kaydedilmiştir. 5450 tarihli defterde ise 5 mahallede yoğunlaşan Yahudi nüfusun toplamı 2.326'dır (Öztunç,2020:108-110).

1843/1844 sayımında ise 5.900 Müslüman, 4.938 Hıristiyan, 1.237 Yahudi ve 944 Kıbtî nüfus bulunmaktadır (Öztunç,2020:115-118). Daha kapsamlı ve kadın-erkek nüfusun ayrı ayrı kaydedildiği 1881/82 sayımında ise Manastır merkez kazada; 30.517 Müslüman (15.532 kadın-154.982 erkek), 41.077 Rum (19.503 kadın-21.574 erkek), 26 Ermeni (12 kadın-14 erkek), 61.494 Katolik (29.816 kadın-31.678 erkek), 4.271 Yahudi (2.095 kadın-2.179 erkek), 34 Protestan (16 kadın-18 erkek) ve 31 yabancı (15 kadın-16 erkek) olmak üzere toplam 137.453 kişi mevcuttur (Karpas,2010:304-305).

19. yüzyıl sonlarında şehirde; 24 camii, 5 kilise ve 9 havra bulunmaktadır (Şemseddin Sami, 1316:4437). Bu sayılar bölgenin çok dinli ve kültürlü yapısının bir göstergesi olup, Yahudi nüfusun çokluğuna da işaret etmektedir.

Tablo 1. 1326/1908 Senesi Manastır Şehri Nüfus İstatistiği (Mehmet Tevfik, 1327:100-101).

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	7.915	8.015	15.930
Rum	4.597	4.565	9.162
Bulgar	4.093	3.807	7.900
Ulah	232	314	546
Sırp	147	128	275
Musevi	3.260	3.047	6.307
Kıbtî	137	130	267
Katolik	14	11	25
Protestan	22	27	49
	20.417	19.944	40.461

Tabloda görüldüğü üzere 20. yüzyıl başlarında bölgede Hıristiyan nüfusta bir artış söz konusudur. Nitekim Berlin Kongresi sonrası ıslahat alanı içerisinde yer alan Manastır'da 1906'da malî ıslahatın kontrolü tamamen yabancılara bırakılmıştır (Prifti, 2003: 562).

Avrupa devletlerinin "Makedonya" olarak adlandırdıkları ve siyasi tartışmalara konu olan bölge, Osmanlı Devleti tarafından "Vilayet-i Selâse" (Selanik, Kosova, Manastır) olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda Manastır Vilayeti; Manastır Merkez, İlbasan, Debre, Görice ve Serfice olmak üzere 5 sancak ve 17 kazadan oluşmaktadır (Bayraktar, 2014: 69).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl başlarında bölgede artan gerginlik ortamında 150'ye yakın çete ortaya çıkarken eşkıyalık faaliyetleri artmıştır. Devlet ılımlı bir tavır izleyerek aldığı önlemlerle olayların büyümesini engellemeye çalışırken katl, yaralama, gasp gibi adî suçların yanı sıra bombalama, ihtilâle iştirak, silah müsadere ve şekavet (eşkıyalık) gibi siyasi suçlar da artmıştır (Şahin, 2018: 360). Bu süreçte yükü artan yerlerden birisi de Manastır Hapishanesi olmuştur.

Manastır Hapishanesi belgelerde "Manastır Merkez Hapishanesi" veya "Manastır Mülkiye Hapishanesi" olarak da adlandırılmıştır.

I. MANASTIR HAPİSHANESİ

1. Hapishanenin Yeri ve İnşa Süreci

Manastır'da hapishane ile ilgili en erken tarihli belge 12 Eylül 1853 tarihlidir. Söz konusu belgeden mutasarrıf konağında hapishane olarak kullanılan bir bölümün var olduğu ve tamire ihtiyacının olduğu anlaşılmaktadır (BOA. MVL 336/110).

2 yıl sonrasına ait bir belgede ise bu kez (idarî değişime bağlı olarak) vali konağında bulunan bir hapishaneden bahsedilmektedir. Hafif suçlular ve borçlular başka hanelerde tutulmakta olduğundan bir intizamsızlık söz konusudur. Bunun önüne geçmek ve hepsini bir çatı altında toplamak için

99.200 kuruş masrafla 2 katlı bir hapishane binasının inşası kararlaştırılmıştır (BOA. MVL 292/48).

Hapishanenin 1900 tarihinde halen hükümet konağı bünyesindeki 4 koğuştaki varlığını sürdürdüğü ve henüz ayrı bir binanın inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Bir ser gardiyan ve katip tarafından idare edilen hapishanede, ağır ve hafif suçluların aynı yerde tutulması sakıncalı olduğundan hükümet konağı haricinde bir yer bulunarak ayrı bir hapishanenin gerekliliği üzerinde bir kez daha durulmuştur. Aciliyet arz eden bu durumda bir müdür, bir katip ve yeteri kadar gardiyan tayininin gerekli olduğu da ayrıca belirtilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 31/8).

Eski hükümet konağında bulunan hapishanenin kapasitesi yeterli olmadığı gibi siyasi suçlular da merkez olarak buraya nakledilmeye devam ettiğinden bir an önce çözüm bulunması şart olmuştur. Nitekim 1903 tarihli bir belgede ayrı bir hapishane binasının varlığından bahsedilmektedir. Öyle ki hapishanenin bitişiğindeki arsa üzerinde adliye dairesinin evrak mahzeni olarak kullanılan binanın yıkılarak yerine mevsim bitmeden hapishaneye ek bölümlerin inşası ve bunun için 46.300 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 47/26; İ.HUS 109/56).

Ayrı bir bina olarak tamamlanan Manastır Merkez Hapishanesi'nin de hükümet konağı civarında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim hapishanenin yetersizliği durumunda yeni bir hapishane ve genişletme çalışmaları gündeme geldiğinde merkezde hükümet konağına yakın uygun bir yer bulunmadığı ifade edilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 40/68).

2. Hapishanedeki Mahkûm ve Tutuklular

Manastır Hapishanesi, nüfus yapısına bağlı olarak farklı milletlerden pek çok mahkûm ve tutuklu barındırmıştır. Şehirdeki Hıristiyan nüfus yoğunluğunu hapishanede de görmek mümkündür. Zaman zaman farklı dine mensup mahkûm ve tutuklular arasında çıkan tartışma ve kavgalar da bu durumun olumsuz bir göstergesi olmuştur.

Hapishane bünyesinde çoğu zaman mahkûm ve tutukluların bir arada bulunduğu görülmektedir. Bunun sebebi hapishaneyi teftiş eden Subhi Bey'in raporunda da belirttiği üzere; sorguları yapılmadan ve hüküm giymeden bekleyen çok sayıda tutuklunun olmasıdır. Bu durum izdihamı arttırmakta ve gereksiz bir bekleyişe sebep olmaktadır. Müfettiş Suphi Bey'in bu tespitlerinden sonra aylık 1000 kuruşla bir müstantık (sorgu hakimi) ve 250 kuruş maaşla bir katip görevlendirilerek işleyişin hızlandırılması kabul edilmiştir (BOA. İ.MVL 490/22178).

23 Kasım 1902 tarihli bir belgede, kapasitesi 350 civarında olan hapishanede 740'tan fazla mahkûm ve tutuklu bulunduğu dikkat çekilmiştir

(BOA. BEO 1953/146444).¹ Ağustos 1903'te Kesriye'ye tabi köylerin ileri gelenlerinden 8 kişi ve 5 muallim Bulgar eşkıyalık hareketlerine iştirak ettiklerinden Manastır Hapishanesi'ne konulmuşlardır (BOA. BEO 1953/146444).

Aralık 1905'te İtalya askeri muavini Corci, Manastır Hapishanesi'ni ziyaret ettikten sonra; hapishanenin tutuklular ile dolu olduğuna, muhafazaları için yeterli memur olmadığından da kötü bir olayın çıkma ihtimaline dikkat çekmiştir. Hapishanenin kapasitesi en fazla 600 iken 900'den fazla mahbus bulunduğu ve hapishanenin yükünün hafifletilmesi gerektiği, mahkûmlardan hiç olmazsa 300'ünün bir an önce kürek merkezlerine nakledilmesi gerektiğini ifade etmiştir (BOA. TRF.I.A 28/2725).

Nisan 1907'de hapishanenin mevcudu 980 mahkûm ve 155 tutuklu olmak üzere 1135 kişidir. 243 kişi geçici olarak hapishaneye dönüştürülen bir marhanede bulunmaktadır (BOA. TFR.I.MN 121/12058). Mart 1908'de ise 958 mahkûm (270 müslim-688 gayrimüslim) ve 198 tutuklu (48 müslim-150 gayrimüslim) olmak üzere toplam 1156 kişi mevcuttur (BOA. HR.SFR. 3587/22). Bu rakamlardan da anlaşıldığı üzere, gayrimüslim mahkûm ve tutukluların sayısı Müslümanlara göre daha fazladır.

Hapishane ve tevkifhane ile ilgili yoklama cetvellerinden daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Tablo 2. Hapishane Yoklaması (1-31 Mayıs 1325/14 Mayıs-13 Haziran 1909) (BOA. DH.MB.HPS 141/75).

Mülahazat	Yekûn	Borçtan mahbus		Cünha ve Kabahattan mahbus		Cinayetden mahbus	
		Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	Müslim	Gayrimüslim	Müslim
1 Mayıs 1325 tarihinde mevcut	59	1	-	11	18	13	16
31 Mayıs 1325'e kadar gelen	53	1	1	33	10	3	5
Yekûn	112	2	1	44	28	16	21
31 Mayıs 1325'e kadar tahliye edilen	41	1	-	26	7	1	6
Yekûn	71	1	1	18	21	15	15

¹ Aynı tarihlerde Vilâyet-i Selâse'nin bir başka merkezi olan Selanik Hapishanesi'nde de mahkum sayısı 700-1000 arasında değişmektedir. Bkz. Emine Gümüşsoy; "Balkan Hapishanelerine Bir Örnek: Selanik Hapishanesi", *Near East Historical Review*, 10/4, Ekim 2020, s.403-404.

Tablo 3. Tevkifhane Yoklaması (1 Mart-31 Mayıs 1325/ 14 Mart-13 Haziran 1909) (BOA. DH.MB.HPS 141/75).

Mülâhazat	Mevkûfinin Adedi			Mevkûfinin işlerinin hangi dairelerde olduğu			
	Ye-kun	Gayrimüslim	Müslim	Daire-i İstintak	Heyet-i ithamiye	Cünha mahkemesi	Cinayet mahkemesi
1324 senesinden kalan	17	6	11	-	-	17	-
Mart 1325	6	6	-	-	-	6	-
Nisan 1325	16	12	4	7	9	-	-
Mayıs 1325	42	20	22	12	-	-	30

Aralık 1909'da ise hapisanede 377 Müslüman ve 614 gayrimüslim olmak üzere toplam 991 mahkûm ve tutuklu bulunmaktadır (BOA. TFR.I.MN 28/2725) 2 yıl sonra mahkûm ve tutuklu sayısı 287'e düşmüştür (BOA. DH.MB.HPS 144/1). Bu durum hapisane mevcudunun siyasi gelişmelerle yakından ilişkili olduğunun bir göstergesidir. 31 Mart olayı ve sonrasında yaşananlar, bölge üzerindeki plânlar, çetecilik ve eşkıyalık faaliyetleri 1909 senesinde hapisanenin mevcudunu arttırmıştır.

1910 senesine ait bir belgede; Katl, katl maksadıyla silah çekmek, bomba imali ve eşkıyaya yataklık gibi suçlar ön plândadır (BOA. DH.MB.HPS 103/12).

Tablo 4. 9 Eylül 1911 Tarihli Suç İstatistiği (BOA. DH.EUM.EMN 92/4)

Suç Türü	Sayısı
Sirkat (hırsızlık)	21
Katl maksadıyla silah endahtı (silah atma)	10
Cerh (yaralama)	8
Katl	6
Fil-i şeni (ırza geçmek)	5
Katle muavenet	4
Teşhir-i silah (silah çekme)	2
Silah endahtı	2
Darb	1
Suistimal	1
Yataklık	1
Gasb	1
Cünha	1
Tütün cezası	1

Tabloda görüldüğü üzere hırsızlık, gasb, darb ve yaralama gibi adı suçların yanısıra silah atma, silah temin etme, katl ve yataklık gibi çetecilik faaliyetleri devam etmektedir.

Belgelerde mahkûm ve tutukluların sayılarından başka bazı ayrıntılara da ulaşmak mümkündür. Örneğin, Manastır Hapishanesi'nde bulunan Debre-i Balâ ahalisinden Abdülgani bin Zeynel'in tutukluluk sebebi Hıristiyan ahaliden zorla odun ve para almaktır (BOA. TFR.I.MN 6/586). Ekşisu

karyeli Aleksî veled Taşku ise idama mahkûm edilen bir Bulgar mahkûmdur. İhtilâl sırasında dinamit ile şimendifer makasını tahrip ettiği gibi 2 askeri öldürüp 1'ini yaralamış, afv-ı şahaneden sonra da rahat durmayıp halkı fesada tahrik etmekten geri durmamıştır (BOA. TFR.I.MKM 9/864).

Öte yandan birçok suçtan tutuklu bulunan 13 Rum vatandaşından 6'sının mahkemelerinin tamamlanarak gerekli kanuni işlemlerin yapılacağı ifade edilmiştir (BOA. BEO 2125/159342). Manastır hapishanesinde tutuklu bulunan Nikotin köyünden Taşpojin'in zevcesi Pitkanu ve kayınvalidesinin katillerinde müdahil olduğu gerekçesiyle tutuklandığı, kendisi ise Rum eşkıyasının geceleyin hanesine girerek eşi ve annesini kendi yöntemleriyle katlettiklerini ve bunda hiçbir suçu olmadığını hatta hanesinde bazı Bulgar eşkıyasını tedavi ettiklerini iddia etmek için ilaçlar bıraktıklarını söyleyerek tutukluluğuna itiraz etmiştir (BOA. TFR.I.MN 113/11209).

Diğer hapishanelerde olduğu gibi padişahın alicenaplığının bir göstergesi olarak Manastır Hapishanesi'nde de zaman zaman padişah adına kurbanlar kesilip dağıtılmıştır. Örneğin, 25 Ağustos 1906'da Sultan II.Abdülhamid'in geçirmiş olduğu rahatsızlıktan iyileşmesi üzerine kesilip dağıtılan kurbanlardan sonra mahkûm ve tutukluların dua ve şükranları iletilmiştir (BOA. TFR.I.İ.ŞKT 95/4449). Hapishanede tutuklu bulunan Rüstem bin Mehmed ve arkadaşları da teşekkürlerini ayrıca iletmışlerdir (BOA. TFR.I.ŞKT 95/9429).

Manastır İttihat ve Terakki Kulübü idare heyetinin yardımıyla Manastır Hapishanesi'ndeki mahkûm ve tutuklular için Türkçe, Bulgarca ve Rumca kursları düzenlenerek iptidai programına başlamaları için bir dersane tesis edilmiş, 100 kadar mahkûm ve tutuklu kaydolmuş ve 15 Mayıs 1911 günü resmi açılışı yapıldığı Manastır valisi tarafından bildirilmiştir (BOA. DH.MB.HPS 50/1). Manastır 3.Ordu'nun merkezi olduğundan İttihat ve Terakki ile yakından ilişkilidir.

3. Hapishane Görevlileri

Manastır Hapishanesi'nde müdür, katib, ser gardiyan ve gardiyan gibi temel görevlilerin yanı sıra nöbetçi ve çamaşırcı gibi her hapishanede bulunmayan bazı görevlilerin de mevcut olduğu görülmektedir. Söz konusu görevlilere ilişkin bilgilere arşiv belgelerinin yanısıra salnamelerden de ulaşmak mümkündür.

Tablo 5. 1891,1893 ve 1894'de Manastır Hapishanesi Görevlileri (MVS 1308/1891, s.21; 1311/1893, s.183; 1312/1894, S.194.

Görevliler	1891 Senesi	1893 Senesi	1894 Senesi
Müdür	Raif Ağa	Kamil Efendi	Raşid Ağa
Müfettiş	Halil Efendi	Halil Efendi	Halil Efendi
Ser gardiyan	Cafer Ağa	Cafer Ağa	Cafer Ağa
Ser gardiyan	Recep Ağa	Recep Ağa	Recep Ağa
Ser gardiyan	Adem Ağa	Adem Ağa	Tevfik Ağa
Hapishane Katibi	İzzet Efendi	İzzet Efendi	İzzet Efendi
Gardiyan	Abdülfettah Ağa	Abdülfettah Ağa	Abdülfettah Ağa
Gardiyan	Zülfikar Ağa	Zülfikar Ağa	Mustafa Ağa
Gardiyan	Mustafa Ağa	Bekir Efendi	Bekir Efendi

1 Eylül 1903 tarihli bir belgede hapishaneye tayin edilecek görevliler ve maaşları da şu şekilde belirtilmiştir;

Tablo 6. 1 Eylül 1903'de Hapishaneye Tayin Edilen Görevli ve Maaş Pusulası (BOA. Y.MTV 250/54)

Görevli	Sayısı	Aylık maaş (kuruş)	Yıllık tutar (kuruş)
Hapishane müdürü	1	1.000	12.000
1.katip	1	400	4.800
2.katip	1	250	3.000
Ser gardiyan	1	400	4.800
Gardiyan	10	2.000	24.000
Nisa gardiyanı	1	150	1.800
Çamaşırcı	2	300	3.600
	17	4.500	54.000

Tablodan anlaşıldığı üzere gardiyan sayısı 10'a çıkarılmıştır. Ayrıca 1 ser gardiyan ve 1 nisa gardiyanı da mevcuttur.

Tablo 7. Manastır Hapishanesi'nin 1910 Senesi Görevli ve Maaş Cetveli (BOA. DH.MB.HPS.M 53/1)

Görevli	Sayısı	Maaşı (kuruş)
Hapishane müdürü	1	1000
Hapishane katibi	1	500
Hapishane ser gardiyanı	1	400
Hapishane nöbetçi tabibi	1	250
Tevkifhane müdürü	1	500
Tevkifhane katibi	1	300
Tevkifhane ser gardiyanı	1	300
Hapishane gardiyanı	6	1200
Tevkifhane gardiyanı	6	1200
Hapishane ve tevkifhane nisa gardiyanı	1	150
Hapishane hastane hizmetçisi	1	150
Tevkifhane hastane hizmetçisi	1	150
Tevkifhane çamaşırcısı	1	150
Hapishane çamaşırcısı	1	150
Yekûn	24	6400

Tablo 8. Manastır Hapishane ve Tevkifhanesi'nin Görevli ve Maaş Listesi (BOA. DH.MB.HPS.M 2/114).

Memuriyeti	Tayin Tarihi	İsmi	Maaşı (kuruş)
Hapishane müdürü	20 Haziran 1322	İbrahim Efendi bin Ahmed	1000
Hapishane katibi	1 Kanunuevvel 1300	İzzet Efendi bin Mustafa	500
Hapishane ser gardiyanı	14 Haziran 1326	Osman bin Hasan	400
Hapishane ve tevkifhane tabibi	26 Mayıs 1326	Simon bin Anastas	250
Tevkifhane memuru	1 Mart 1324	Abdülvahid bin Zekeriya	500
Tevkifhane katibi	12 Ağustos 1323	Muharrem bin İslam	300
Tevkifhane ser gardiyanı	20 Mayıs 1326	Mehmed bin Abdurrahman	300
Hapishane gardiyanı	15 Mayıs 1307	Tevfik bin Şerif	200
Hapishane gardiyanı	26 Mayıs 1326	Hayreddin Selim	200
Hapishane gardiyanı	4 Mayıs 1326	Emrullah bin Mahmud	200
Hapishane gardiyanı	8 Kanunusani 1326	Hüseyin Timurşah	200
Hapishane gardiyanı	6 Ağustos 1323	Şakir bin Salih	200
Hapishane gardiyanı	4 Mayıs 1326	Yusuf bin Mustafa	200
Tevkifhane gardiyanı	4 Mayıs 1326	Hüseyin bin Raşid	200
Tevkifhane gardiyanı	21 Teşrinievvel 1323	Ferhad bin Osman	200
Tevkifhane gardiyanı	28 Temmuz 1327	Raif bin Numan	200
Tevkifhane gardiyanı	4 Mayıs 1326	Adem bin Receb	200
Tevkifhane gardiyanı	7 Haziran 1323	İsmail bin Rüstem	200
Tevkifhane gardiyanı	1 Ağustos 1323	İzzet bin Muharrem	200
Hapishane ve tevkifhane gardiyanı	10 Şubat 1324	Zekiye binti Abdullah	150
Hapishane hastanesi nöbetçisi	21 Haziran 1327	Bilâl Rüstem	150
Tevkifhane nöbetçisi	4 Mayıs 1326	Akif bin Mustafa	150
Tevkifhane çamaşircısı	12 Mayıs 1326	Hamide binti Nadir	150
Hapishane çamaşircısı	17 Mayıs 1326	Hatice binti Abdullah	150

Manastır Hapishanesi'ndeki 6 gardiyandan birisi ser gardiyan olarak hapishanenin muhafazasına, gardiyanların vazife ve hizmetleri ile koşulların düzenine nezaret etmektedir. Kalan 5 gardiyandan birisi hapishane haricinde yol kenarında bulunan nisa hapishanesinin muhafazasından, diğer 4 gardiyan da toplam 15 koşulluk hapishane hizmetinden sorumludur. Ancak 4 gardiyan, 516 mahbusun muhafazası bir tarafa yiyecek ve içeceklerini satın almaya bile yetemeyecek durumdadır. Bu nedenle 6 kişinin daha görevlendirilerek gardiyan sayısının en azından 12'ye çıkarılması gereklidir. Hapishane ve tevkifhanelerin idaresi ile ilgili nizamnamenin 9. maddesinde hapishane ve tevkifhanelere 1 müdür, 1 baş katip, gereği kadar katip, 1 ser gardiyan, gereği kadar gardiyan, tabip, çamaşircı, gereği kadar hasta hademesi, 1 aşçı, 1 imam ve gereği kadar ruhani memur ve nisa gardiyanının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede 500 kuruş maaş ile bir müfettiş, 180 kuruş maaş ile bir katip, 140 kuruş maaşla bir gardiyan, 100 kuruş maaşla 5 gardiyan bulunan hapishanede 6 gardiyanın daha istihdamı ve bunlara verilecek maaşın bütçede karşılığı olmadığından tedarik edilmesi istenmiştir (BOA. DH.TMIK.S 19/26).

Hapishanenin mevcudu hiçbir zaman 350'den aşağı düşmediğinden, 5-6 gardiyan ile idare etmenin mümkün olmadığı, Adana ve Trabzon'da olduğu gibi burada da merkezde 15, sancaklarda 5'er ve kazalarda 3'er gardiyan istihdamına ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Ancak maddî karşılık olmadığından eldekilerle yetinilmesi gerektiği cevabı verilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 27/55).

Hapishane görevlilerinin maaşlarının ödenmesinde sıkıntılar yaşandığı bilinmektedir. Örneğin, Manastır Hapishanesi'ndeki memur ve gardiyanların maaşlarına karşılık kalan 16.900 kuruşun ihtiyaçları karşılamayacağı, müdür maaşının 750 kuruşa indirilmesiyle senede 3.000 kuruş indirim yapılabileceği yine de 4 gardiyanın 7.200 kuruş tutarındaki senelik maaşlarının ancak bütçeye yapılacak ilaveler ile karşılanabileceği ifade edilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 49/17). Nitekim ser gardiyan başta olmak üzere 4 gardiyan ve katip verdikleri dilekçede; görevlerini yerine getirdiklerini 1899 senesinden 4'er ve 1900 senesinden 3'er olmak üzere toplam 7 maaşlarının ödenmediğini belirterek 500 kuruştan ibaret olan alacaklarının verilmemesinden dolayı düştükleri zor durum nedeniyle en azından 1899 senesinden kalan üçer maaşın bir an önce ödenmesi için talepte bulunmuşlardır (BOA. TFR.I.ŞKT 26/2506).

Bu arada Manastır Hapishanesi'nde 9 ay maaşsız gardiyanlık yaptıktan sonra göreve tayin edilmeyince geçimlerini sağlamak üzere başka iş yapmaya başlayan 3 kişi gardiyanlığa atanmak için dilekçe vermişlerdir (BOA. TFR.I.ŞKT 91/9072).

1907 senesinde hapishane ve tevkifhane için Ağustos ayından itibaren 200'er kuruş maaşla 20 gardiyan istihdamının gerekli olduğu ancak bütçede 15 gardiyanın maaşına karşılık bulunduğundan 5 gardiyan maaşının Dahiliye bütçesinden karşılanması istenmiştir (BOA. TFR.I.MN 18/1738).

Manastır Hapishanesi'ndeki mahkûmları muayene ederek hasta olanları hastaneye nakleden ve 7-8 seneden beri bu işi yapan memleket tabibi Konstantin ayrıca bir ücret almamaktadır. Bu iş için ek ücret almadığı gibi mahkûmların çokluğundan dolayı vaktinin çoğunu buraya ayırmaktan kendi işini yapamadığı belirtilmekle birlikte kendisinin zaten aylık 750 kuruş maaş aldığından ayrıca bir ödemeye gerek olmadığı bildirilmiştir (BOA. MAD. d. 13654-61). Ancak belediye tabibinin yetersiz geldiği durumlar için tabib-i sani sıfatıyla ikinci bir tabip tayini de gündeme gelmiş ve Şubat 1904'de Karistadiç Efendi görevlendirilmiştir (BOA. TFR.I.MN 36/3579).

Belgelerde görevlilerin tayin, azil ve diğer resmî işlemlerine dair bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin, 1 Temmuz 1913'te Manastır Hapishanesi müdürü İbrahim Edhem Efendi bir dilekçe ile başvuruda bulunarak geçici

olarak Bursa'da ikâmet edeceğinden 1.000 kuruş maaşına muadil bir memuriyete tayinini istemiştir (BOA. DH.MB.HPS. 88/15).

Manastır Hapishanesi müfettişliğine 28 Kasım 1898'de 500 kuruş maaşla 4. Ordu 49. Süvari Alayı Kaymakamlığı'ndan emekli Abdullah Bey tayin edilmiştir (BOA. DH.MKT 2141/32). Hapishane ile belediye hastanesini sıhî açıldan düzenli olarak teftiş etmek üzere 2 Ocak 1904 tarihinde kolordu tabiplerinden Binbaşı Tabip Yanko Bey tayin edilmiştir (BOA. TFR.I.MN 29/2887).

Hapishane müdürü Ahmed Efendi'nin azliyle yerine 8 Temmuz 1906'da Selanik Polis Komiseri İbrahim Efendi tayin edilmiştir (BOA. TFR.I.MN 98/9743). Manastır muhacirlerinden Ramazan'ın Manastır hapishanesinin boş olan gardiyanlığına kabulü için verdiği dilekçe üzerine 8 Ağustos 1914'de 10 numaralı gardiyanlığa vekaleten tayini uygun görülmüştür (BOA. DH.MB.HPS 150/76).

Bunların yanında 1904 senesinde hapishane ve gureba hastanesinin temizlik ve düzeninde hizmetleri görülen zabıt ve hekimlerin taltiflerinin uygun görüldüğü dikkat çekmektedir (BOA. DH.MKT 859/13). Hapishane görevlileri ile yaşanan sıkıntılar da belgelere ve dönemin gazetelerine konu olmuştur. Örneğin, 19 Şubat 1908 akşamı saat 7-8 sularında 2'si Bulgar ve 2'si Rum olmak üzere 4 jandarmanın tüfekleri ve 500 fişenkle hapishaneyi terk ettikleri görülmüştür (BOA. DH.SYS 19/63). Bir başka olayda hapishane gardiyanı Tevfik bin Şerif'in gece saat 2'de hanesinden hapishaneye gelmekte iken yolda mahalleli İlyas ve Ali ile tanımadığı 2 kişiye rastladığı ve onlar tarafından rovelver namlusuyla başının birkaç yerinden yaralandığı anlaşılmıştır (BOA. TFR.I.MN 96/9588). Hapishaneden firar eden İlyas ve Ali Tahsin isimli 2 mahkûma yardım eden jandarma Ali Abdullah tutuklanmış ve mahkemesinin bir an önce yapılması istenmiştir (BOA. TFR.I.MN 131/13047).

Manastır Gazetesi'nde yer alan bir habere göre ise, hapishane müdürü, ser gardiyan ve 2 gardiyanın bazı mahkûmların gece evlerine gitmelerine izin verdikleri anlaşılınca görevlerinden azledilerek yargılanmaya başlanmışlardır (*Manastır*, 6 Şubat 1323/19 Şubat 1908),s.2).

4. Hapishane Bakkalı

Hapishaneler ile ilgili genel şikayetlerden birisi hapishane bakkallarında fahiş fiyatla satış yapılmasıdır. Manastır Hapishanesi için de aynı durum geçerli olmakla birlikte çok ayrıntılı bilgilere hatta fiyat listelerine ulaşmak da mümkündür.

Manastır Hapishanesi bakkalının yüksek fiyatla satış yaptığına dair gelen şikayetler üzerine yapılan tahkikatta; belediye tarafından her hafta çarşı fiyatlarını içeren bir varakanın hapishane idaresine teslim edildiği ve hapishane bakkalının müdürün idaresi altında aynı fiyatlarla eşya satmaya mecbur bulunduğu ifade edilmiştir. Bakkal tarafından talep edilen fiyatların aynı tarihte

kasabanın rayiç fiyatına denk olduğu ve hatta bazı malların daha ucuza satıldığı görülmüştür. Mahkûm ve tutukluların hapishane bakkalından alışveriş yapmaya mecbur tutulmayarak isteyenlerin dışarıdan alıveriş yapmasına izin verildiği de tahkikattan anlaşılmıştır. Bakkalın günlük cirosu 250-300 kuruş civarında olup gureba hastanesine aylık 4 lira kira verdiği görülmektedir. Fiyatların uygun tutulması, kira alınmasıyla ilgili olmayıp fiyatların muhafazasına bakkalın mecbur tutulmasıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle her hafta belediyece belirlenen fiyatlara uyulması konusunda hem hapishane idaresine hem de hapishaneye teftişe giden heyete görev düşmektedir. Belediyenin göndereceği fiyat pusulasının bütün mahkûm ve tutukluların görebileceği bir yere asılması da zorunlu tutulmuştur (BOA. TFR.I.A 132/13101).

Manastır Hapishanesi bakkalının hazırladığı pusulada satılan ürünler ve fiyatlar belirtilirken nan-ı aziz (ekmek), kaşık ve limonu kimsenin almadığı da belirtilmiştir. Ekmek zaten günlük olarak devlet tarafından verilmektedir.

Tablo 9. Hapishane Bakkalının 1907 Senesi Haziran Ayı Fiyat Listesi (BOA. TFR.I.A 132/13101).

Ürün	Fiyat (kuruş)
Sade yağ	14
Zeytinyağı	8
Girid sabunu	4
Kara sabun	4
Gazyağı	1,20
Fasulye	1,30
Şeker	2,25
Çay şekeri	3
Kahve	8
Erz (pirinç)	3
Mercimek	1,30
Taze peynir	8
Kuru peynir	8
İrmik	2,20
Zeytin tanesi	4,20
Nohud	2,20
Leblebi	4
Süt	2,20
Yoğurt	Tava 3, çömlek 2,20
Kuru üzüm	4
Rezzaki üzüm	10
Çekirdeksiz üzüm	10
Kestane	5
Kuru soğan	5
Yaş soğan	2,20
Patates	5,30
Kuzu eti	8-7-6 (alâ-evsat-ednâ)
Sığır Eti	6-5-4 (alâ-evsat-ednâ)
Kömür	30
Hatab (odun)	8

Hapishane bakkalındaki ürün çeşitliliği ve fiyatlara bakıldığında mahkûm ve tutuklulardan en azından bir kısmının alım gücünün yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Siyasi suçlular ve destekçileri düşünüldüğünde bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Öte yandan tevkifhanenin boş olan bakkaliye görevine talip olan Manastır muhacirlerinden Nafiz Efendi, daha önce Harbiye Nezareti bünyesinde Hüseyin Ağa'nın yanında bakkallık yaptığını belirtmiş ve talebi uygun görülmüştür (BOA. DH.MB.HPS.M 40/40).

5. Tamirat ve İnşaat

1863 senesi Ağustos ayında Manastır Hapishanesi'nde incelemelerde bulunan müfettiş Suphi Bey hazırladığı raporda; hapishanenin eski zamanlarda yapılmış anbarlara benzeyen ve uygun olmayan bir yer olduğunu, bu eski binaların yıkılarak hükümet konağına bitişik arazide yeni kargir bir binanın inşa edilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Yeni hapishane 2 katlı, alt ve üst katlarında 8 koğuşun bulunacağı ve 400 kişi kapasitesinde olmalıdır. Ayrıca tutukluların birbirlerini göremeyeceği şekilde istintak (sorgu) odaları, 38 polis odası, 2 mabed ve 2 karakol odası da bulunacaktır. Suphi Bey'in hazırladığı plân ve öngördüğü masraf Meclis-i Vâlâ'da kabul edilmiştir (BOA. İ.MVL 490/22178).

Bu süreçte hapishanenin 120.000 kuruş masrafla inşasının öngörüldüğü, ancak büyük yangın²dan sonra kereste ve benzer malzemelerin fiyatının arttığı ve 38.736 kuruşa daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (BOA. MAD 13654-80). Bu arada sarf edilen kerestenin keşif fiyatı ile rayiç farkının gösterildiği defter gönderilmiştir (BOA. MVL 1008/34).

Manastır Hapishanesi'nin harabiyeti ve kazalardan cinayet mahkûmlarının buraya gönderilmesinden dolayı bir an önce tamiri ve ilaveler yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede tamirat masrafının yanı sıra 2 koğuş ve 15 istintak (sorgu) odasının inşası için 16.168 kuruş masraf öngörülmüştür (BOA. İ.DH 691/48301). 5 yıl sonra hapishanenin mahbusları muhafazaya yetecek hale gelmesi için 10.000 kuruşa ihtiyaç olduğu ve bunun 95 senesi bütçesine inşaat ve tamirat masrafı olarak ilavesi istenmiştir (BOA. İ.ŞD 49/2721).

Hapishane koşullarının duvar ve döşemelerinin harap olmasından dolayı mahkûmların firar etmek niyetiyle lağım kazmaya teşebbüs ettikleri anlaşıldığında geçici olarak diğer koşullara nakledilmişler ise de bu kez de izdihamdan dolayı bulaşıcı hastalık tehlikesi ortaya çıkmıştır. Yapılan keşif sonucu tamirat için 8.400 kuruşun gerekli olduğu, vilayetin 1884 bütçesine

² 14 Ağustos 1863 Cuma günü bir meyhanede başlayan ve kısa sürede büyüyen yangın Manastır'da büyük tahribata neden olmuştur. Özellikle Yahudilerin yaşadığı bölgelerde etkili olan yangında 2300 dükkan, 240 ev, 46 han, 3 cami, 6 sinagog, 5 köprü, ve saat kulesi de zarar görmüştür. Bkz. Öztunç, a.g.e, s.249.

tamirat masrafı olarak 12.750 kuruş konulduğu ve gerekli kerestelerin yolda olduğu bildirilmiştir (BOA. İ.ŞD 79/4687).

Birkaç sene sonra hapishanenin bitişiğinde bulunan arsanın satın alınarak burada koğuş ve hapishane hastanesi inşası için gerekli görülen 35.000 kuruşun vilayetin 1888 bütçesinden karşılanması öngörülmüştür (BOA. DH.MKT 1779/106). Ancak bu mümkün olmadığından ve hapishane de çok harap olduğundan, hastalık görülme ihtimaline karşı izdihamı hafifletmek için 90 kadar mahkûmun nakledildiği bimarhaneye bazı baraka ve ilaveler yapılarak kapasitesinin 200'e çıkarılması için 23.161 kuruşun sarfı öngörülmüştür (BOA. DH.TMIK.S 40/63). Yeni ilave edilecek bölümler için keşif evrakları ve resimlerin gönderilerek yapılacak inşaatın kış gelmeden tamamlanması öngörülmüştür. Ancak rayiç pusulası olmadığından masrafların anlaşılacağı ve nisa dairesi de görülemediğinden söz konusu eksikliklerin tamamlanması istenmiştir. Yapılacak işler için 54.000 kuruş masraf çıkarılmıştır (BOA. DH.TMIK.S 46/23).

Hapishanenin acilen tamiratı gerektiğinden bunun için gerekli 8319,5 kuruşun Belediye'den alındığı ve yerine konulması gerektiği ifade edilmiştir (BOA. DH.MKT 1006/40). Kış mevsiminin gelişi nedeniyle tamirat tehir edilemeyeceğinden kiremit aktarılması, oluk veya bacaların tamiri için bütçede tamirata karşılık bulunamamasından dolayı gerekli 3.958 kuruşun bir an önce karşılanması istenmiştir (BOA. TFR.LMN 75/7415).

Manastır Hapishanesi ile bimarhanenin harap olan mahallerinin temini için gerekli 6646,5 kuruşun hükümet konakları inşaat ve tamirat tertibinden karşılanması öngörülmüştür. Hapishane ve tevkifhanenin pencerelerindeki saçlardan çoğunun vaktiyle kırılıp açık kaldığı ve kış gelmesine rağmen henüz tamir edilemediği görülmüştür (BOA. TFR.LMN 149/14890). Bu dönemde hapishaneye ilaveten inşa edilen bölümler için inşaat bedelinden kalan 9.336 kuruşun inşaatı iştirak eden ırgat ve dülgerlerin ücretleri için kullanılması gerektiği ifade edilmiştir (BOA. TFR.I.ŞKT 113/11254). Hapishanenin avlusu önündeki duvar sütunları da harap bir hale geldiğinden, 1.916 kuruş ile tamiri için bir keşif varakası düzenlenmiştir (BOA. ML.EEM 877/43).

1910 yılında Rumeli'de yapılması plânlanan hapishaneler içinde Manastır'da yapılması plânlanan hapishane için 1.970.000 kuruş talep edilmiştir (BOA. ML.EEM 911/21). Ancak Osmanlı idaresi altında Manastır'da yeni bir hapishanenin inşa edilmesi mümkün olmamıştır. Zira, Manastır şehri Kasım 1912'de Sırp kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve buradaki 430 yıllık Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir.

6. Firar

Hapishanelerin en önemli problemlerinden birisi firarlar ve bunları önleme çabalarıdır. Hapishane binaların yetersizliği, kalabalıklığı ve

harabiyetinin yanı sıra görevlilerin ihmalleri firarların bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Manastır Hapishanesi'nde birkaç Bulgar mahkûm buldukları koğuşun duvar temeli altından dışarıya bir lağım açmak için döşeme tahtaları altından kazıya başlamışlar ancak bir mahkûm tarafından ihbar edilmişlerdir. 1 Şubat 1904'de yapılan incelemede, iki döşeme tahtasının istenildiği zaman açılıp kapanır hale getirildiği, bir demir parçası ve bakır tava eskisi ile kazıya başladıkları, 2-3 aydır bu işe devam ettikleri anlaşılmıştır. Çıkan seslerin gardiyanlar tarafından duyulmaması için de türkü çalıp oynamak gibi numaralar yapmışlardır (BOA. TFR.I.MN 31/30989).

15 Mart 1904'de önceden bimarhane olan ve sonra tevkifhane olarak kullanılmaya başlanan binadaki 163 mahbustan 32 Bulgar'ın bodrumun temelini bulup oradan avlunun dışına kadar 4 metre uzunluğunda bir lağım açarak firar ettikleri görülmüştür (BOA. TFR.I.MN 35/3406).

Bulgar asıllı mahkûmların firarı haber alındığında; "Firar eden mahbus Bulgar mıdır? hangi mezheptendir, derece-i mahkûmiyetleri nerededir? Hapishaneye ne suretle âlet ve edevât idhâl edilebilmiştir?" gibi sorular üzerinden bir tahkikat başlatılmıştır (BOA. DH.MKT 831/76).

5 Mayıs 1904 Perşembe gecesi saat 1'de 2 kişinin firar etmesi üzerine yapılan tahkikatta; hapishanenin bahçeye bakan bir koğuşunda kaldıkları, abdesthane duvarını delip bahçeye çıkarak oradan da bahçe duvarını yıkarak firar ettikleri anlaşılmıştır. Bu durumda hapishaneye bitişik olan mülazım Aziz Efendi'nin bahçe duvarı da zarar görmüştür. Jandarma binbaşısı Sadeddin Efendi tarafından bahçede bir nöbetçi bulundurulmaya başlanmış ise de yıkılan duvar yapıldıktan sonra Alaybeyi tarafından bu nöbetçi kaldırılmıştır. Bu şekilde 30'dan fazla Bulgar mahkûmun kaçma imkanı bulunduğu, bu nedenle firarlar da etkisi bulunan Alaybeyi'nin ya açığa alınması ya da başka bir yere nakli istenmiştir (BOA. TFR.I.AS 14/1364).

Manastır Hapishanesi'nden kaçan Manastırlı Şevki ve Kesriyeli Selim hakkında takibat başlatılmış, birkaç gün sonra Şevki'nin yakın yerlerden bir zengini esir alarak istediğini yaptırmaya çalıştığı haber alınmıştır (BOA. TFR.I.MN 39/3834). Yaralama suçundan tutuklu bulunan Kesriyeli Bahtiyar Arif, gece yarısı firar ederken yolda birkaç kez nöbetçi tarafından isim ve hüviyeti sorulmak istenmesine rağmen kaçmaya devam ederken yaralı olarak ele geçirilmiştir (BOA. TFR.I.MN 71/7008). Ohri ve Lugaşta karyesinden 2 Bulgar mahkûmun ise koğuşların pencere panjürünü çıkarıp kiremitler üzerinden avluya oradan da dışarıya firar ettikleri anlaşılmıştır (BOA. TFR.I.MN 120/11909).

Bu arada Şubat 1905'de Kozana'da yakalanıp Manastır hapishanesine getirilen Rum eşkiyasının reisleri Kırayuvanıs'ın önderliğinde firara

hazırladıkları haberi üzerine gerekli tedbirin alınması ve masraftan çekinilmemesi istenmiştir (BOA. TFR.I.MN 57/5677).

Hapishanenin arka tarafından gerçekleşen firarlar incelendiğinde, burada izdihamın yanı sıra hapishaneyi Aziz Efendi bahçesinden ayıran ahır duvarının harap ve bir kısmının yıkık olduğu görülmüştür. Avlunun köşesine bir jandarma nöbetçisi konulmuş ise de bu göstermelik bir tedbir olarak kalmıştır. Nitekim hafif ve çürük bir demir ile bile derhal yıkılıp açılacak olan kapılardan ve kırmızı noktalarla işaretlenen yıkık duvardan atlayarak bitişikte bulunan Aziz Efendi bahçesine ve oradan da harice firar etmek mümkündür. Hapishane binasının harabiyetinin yanı sıra mahkûm ve tutuklu sayısının çokluğu, gardiyan sayısının azlığı, bir cephedeki duvarların yıkık ve açık bir halde bulunması firarları kolaylaştırmakta hatta davetiye çıkarmaktadır. Bu nedenle bir an önce ahır duvarının yıkılarak Aziz Efendi bahçesiyle hapishaneyi ayıran yeni bir duvarın inşası gerekmektedir (BOA. TFR.I.MN 132/13101).

Ağustos 1909'da 1 aylık süre zarfında Manastır hapishanesinden firarda olan 10 Müslüman, 7 Bulgar, 1 Sırp ve 1 Kıbtî mahkûmun derhal yakalanması istenmiştir (BOA. DH.MUİ 43/39).

Hapishaneden firar edenlerin takibatla yakalandıkları ve görevde ihmali görülen memurlar hakkında tahkikat başlatıldığı görülmüştür. Örneğin, 27 Şubat 1912'de cinayetle mahkûm Kuzat kazalı İbrahim Çavuş, Kayalar kazalı Ali Muammer ve Zülfikar Hüseyin, Nablî kazalı Veyis ve Ali, Florinili Hüseyin oğlu Mustafa, Rakalar kazalı Alaaddin Bahtiyar, Alasonyalı Abidin Arif ile Nikola duvarı delerek gece saat 11 raddelerinde firar etmişler, yakalanmaları için etrafa süvari ve piyade çıkarılarak 2 kişi yakalanırken jandarma da gardiyanlar hakkında soruşturma başlatmıştır. Daha sonra 3 kişi daha yakalanarak jandarma tarafından teslim alınmıştır (BOA, DH.MB. HPS. 101/4).

Adam öldürmek suçundan 5 sene kalebend cezasına mahkûm olan Kırsova karyeli Edhem bin Emin, akşam tevkifhaneden firar etmiş ise de polis devriyesi tarafından yakalanmış, olayda ihmali görülen gardiyan hakkında da soruşturma başlatılmıştır (19 Eylül 1912) (BOA. DH.MB.HPS 146/55).

Bir başka olayda, hapishanenin canilere mahsus 5. koğuşunun el yıkamaya mahsus mahallinde döşeme tahtalarından ikisi çıkarılıp alt kattaki dolap tabir ettikleri tecrithaneye bir boşluk açıldığı ve koğuşun kapı tarafındaki pencerelerden sağ taraftaki pencere demiri kırılarak onunla 90 santimetre genişliğindeki duvarın delinmesine çalışıldığı, 2 saat kadar çalışılıp 50 santimetre kadar ulaştıklarında dışarıda devriye görevi yapan jandarma tarafından fark edilerek olaya müdahale edildiği görülmüştür. 30 Eylül 1912'de yapılan tahkikatta zabıt varakası, mühendis raporu ve evraklar adliyeye gönderilmiş,

hapishane memuruyla gardiyanların ihmallerinin olmadığı da ifade edilmiştir (BOA; DH.MB.HPS 146/59).

Hapishane tamiri mümkün olamayacak derecede harap olduğundan ve mahkûmların muhafazalarında zorluk çekilirken mahkûmların firar girişimleri de artış göstermiştir. Bazıları koşuhalardan döşeme tahtası çıkarıp dolap duvarını delerek firara teşebbüs etmişler ise de başarılı olmadıklarından ve hapishanenin harabiyeti dolayısıyla muhafazaları da mümkün olmadığından, kalebendlik cezasına mahkûm 3 kişinin Sinop'a nakli ve tamirat konusunda gereğinin yapılması istenmiştir (31 Ekim 1912) (BOA. DH.MB.HPS.M 7/70).

7. Nakil

Hapishanelerde izdihamı hafifletmek, düzeni sağlamak, sağlık sorunları veya çeşitli ailevi sebeplerle nakillerin gerçekleştiği bilinmektedir. Manastır Hapishanesi'nde de bu konuda çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin, hıfsız-zıhha kuralları gereği 350'den fazla mahkûm ve tutuklu bulundurulması sakıncalı olan hapishanede 740 mahkûm ve tutuklu olduğundan izdihamın hafifletilmesi için ilk etapta Kasım 1902'de 67 kişinin kürek merkezlerinden birisine nakli kararlaştırılmıştır (BOA. DH.TMIK.S 39/86; BEO 1953/146444).

Şuuruna halel gelmesinden dolayı Manastır Hapishanesi hastanesine konulan oğlu Bekir bin Nurullah'ın salıverildiğini haber alan Naile Hanım, oğluna kendisine bakamayacağını söylemiş ve bimarhaneye kabulünü istemiştir. Bu istek kabul görmüş ve oğlunun Dersaadet Bimarhanesi'ne nakli kararlaştırılmıştır (BOA. ZB 448/1). Bu arada tevkifhane yapılmış olan bimarhanenin tahliyesine kadar burada bulunan mecnunların Dersaadet Bimarhanesi'ne nakilleri için de Şehremaneti ile haberleşerek gereğinin yapılması öngörülmüştür (15 Eylül 1907) (BOA.TFR.I.MN 138/13770).

17 Ocak 1903'te Manastır Hapishanesi'nin doluluğundan dolayı cinayet mahkûmlarından 69'u Bodrum hapishanesine gönderilmiş, 23.000 kuruşla bazı mahaller koşu haline getirilmiş, geçici olarak hapishane haline getirilen bimarhaneye bazı mahkûmlar nakledilmiş ancak sayı 965'e ulaştığından büyük bir izdiham ortaya çıkmıştır. Ancak merkezde hapishane haline getirilecek herhangi bir yer olmadığından mahkûmiyetlerine karar verildiği halde cezaları tasdik edilmemiş 225 mahkûmun kürek merkezlerine veya merkez ordu-yı hümayunu kışlarının alt katına 2-3 koşu yapılarak oraya nakillerine karar verilmiştir. Merkez hapishanesine ilaveten inşa edilecek barakalarla tamirat ve tadilat masrafları için 23.161 kuruşun gerekli olduğu bildirilmiştir. Hükümet konağı civarında uygun bir yer bulunarak hapishane yapılması veya 1-2 koşu ilavesi düşünülmüş ise de kesinlikle uygun bir yer bulunamamıştır (BOA. DH.TMIK.S 40/68). Hapishanenin dolu olması nedeniyle izdihamı hafifletmek için başka hapishanelere nakil yapılması

düşünülmüş, ancak diğer hapisaneler de dolu olduğundan bu mümkün olmamıştır (BOA, TFR.I.MN 4/351).

6 Temmuz 1908'de hapisanede mahkûm bulunan Rum eşkıyasının çokluğundan dolayı bir kısmının Rum sayısı az olan Üsküp Hapishanesi'ne nakilleri kararlaştırılmıştır (BOA. TFR.I.A 30/2989). Üsküp'e nakledilen bir başka kişi de ailesinin orada bulunmasından dolayı 15 seneye mahkûm Yakovalı Fehim bin Mustafa'dır (BOA. TFR.I.ŞKT 45/44669).

Manastır Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Yunanlı Sarinditi'nin sağlık durumundan dolayı havası mutedil bir yer olarak Bursa'ya nakli kararlaştırılmıştır. Bir başka Yunanlı Aleksandır Antini'nin başka bir yere nakli konusunda ise bir malumat olmadığı görülmüştür (BOA. DH.MUI 73/189).

Manastır Hapishane ve Tevkifhanesi 450-500 kişi kapasitesinde olmasına rağmen 2 binada 628 kişiye ulaşmış olup bunların büyük bir kısmı Divan-ı Harb mahkûm ve tutuklularından oluşmaktadır. Bu nedenle 15 Ekim 1910'da müebbed kürek ve muvakkat kalebendlik cezasına mahkûm 100 kişinin kürek mevkilerine ve vilayet hapisanelerine naklinin zorunlu olduğu ifade edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS 103/5).

Erbab-ı fesad maddesinden dolayı 15'er sene kürek cezasına mahkûm edilip cezaları 10'ar sene kalebendliğe düşürülen İstefan İvanof ve İsfayo'nun 18 Eylül 1911'de Kastomunu vilayetine sevkleri kararlaştırılmıştır (BOA. DH.MB.HPS.M 2/19).

8. Af

Hapishanelerdeki mahkûm ve tutuklular için af beklenen ve arzulanan bir durumdur. Mahkûmların kendilerinin yanı sıra ailelerinden de bu tür taleplerin geldiği görülmüştür. Bazen de devlet eliyle "afv-ı şahane" söz konusu olmuştur.

Manastır Hapishanesi'nde de çeşitli af uygulamaları görülmüştür. Örneğin, tutuklu bulunan Yüzbaşı Celal Bey, Hıristiyan fesatçılarla hiçbir bağlantısı olmadığını söyleyerek af talebinde bulunmuştur (BOA. TFR.I.ŞKT 6/592). 29 Ağustos 1907'de İstrovalı Hüsrev de "günahsız olarak hapsedildiği" gerekçesiyle affını istemiştir (BOA. TFR.I.ŞKT 35/3444).

Eylül 1904'de 56 kişinin aftan yararlanmak üzere verdikleri dilekçe ele alındığında, 54'ünün talebi adî suçlu oldukları için uygun görülmüş, 2 kişinin talebi ise siyasi suçlu oldukları için reddedilmiştir. Bunlardan Atnaş isimli mahkûm Köyiçi'nde birkaç Müslümanı katletmiştir. Diğerleri Ülkütaş ise zaten af çıktıktan sonra hapsedildiği için bundan istifade edememiştir (BOA. TFR.I.MN 47/4630).

Manastır'da tutuklu Lambro Vasil ve 7 arkadaşı, ailelerinin perişan olduğu gerekçesiyle aklarını talep etmişlerdir (BOA. TFR.I.ŞKT 71/7011). 29

Ağustos 1907'de 2 sene önce mahkûm olan Yunan eşkıyası af talebinde bulunmuşlardır (BOA. TFR.I.A 35/3455).

Af talebinin bazen ailelerden geldiği de görülmüştür. 26 Ekim 1903'te Florinalı Ağniya Yorgi ve Leoko bint-i Nikola, Manastır hapishanesinde bulunan oğullarının tahliye edilmelerini istemişlerdir (BOA. TFR.I.ŞKT 21/2074).

Osmanlı Devleti'nde cülûs-ı hümayun (tahta çıkış) ve velâdet-i hümayun (padişah çocuklarının doğumu/doğum yıldönümü) gibi özel günlerin yanı sıra dinî bayramlarda da af uygulamaları görülmüştür. Özellikle devlete küçük borcu olan kişiler dinî bayramlarda af edilmişlerdir (Şen, 2007: 137-138). Örneğin, Manastır Hapishanesi'nde Şubat 1906'da padişahın kurban bayramı dolayısıyla 57 mahkûmu af ettiği duyurulmuştur (*Manastır*, 1 Şubat 1312, s.2).

5 Aralık 1904'de ise siyasî faaliyetlerinden dolayı hapishanede tutuklu bulunan 120 Bulgarın "afv-ı umumi" den faydalanarak salıverilmeleri talebi kabul edilmiştir (BOA. A.MTZ. (04) 117/84). Siyasi suçlular af uygulamaları dışında tutulmakla birlikte bazı hassas durumlarda bu kural bu örnekte olduğu gibi esnetilmiştir.

Öte yandan Bulgar eşkıyasından 3 sene hapis cezasına mahkûm Mihail Rakicif ile katl maddesinden dolayı mahkûm olup 4 yıl cezası kalmış olan Sinan isimli mahkûmlar affedildikleri takdirde Bulgar ihtilâlcileri hakkında önemli ihbarlarda bulunacaklarını bildirdikleri için talepleri olumlu karşılanmıştır (6 Mayıs 1908) (BOA. TFR.I.A. 38/3707).

25 Eylül 1910'da Dahiliye nazırının Manastır'da bulunduğu sırada Manastır ve Yanya Divan-ı Harblerince mahkûm edilip Manastır hapishanesinde bulunan mahbusların affedilmeleri için verdikleri dilekçelerden affa şayan kimsenin bulunmadığı ifade edilmiştir (BOA. DH.MUİ 121/62).

Zaman zaman cezasının üçte ikisini tamamlayan mahbusların "afv-ı şahaneye" uğradıkları bilinen bir durumdur. 1 Mayıs 1907 tarihli Manastır gazetesinde bu şekilde bir af haberine yer verilmiştir (*Manastır*, 18 Nisan 1323/1 Mayıs 1907, s.1).

Tablo 10. 25 Eylül 1910'de Manastır Hapishanesi'nde Mahkûmiyetlerinin Üçte İkisini Tamamlamış Yükmümler (BOA. Y.PRK.ZB 12/249).

İsmi	Suç	Kalan süre
Debre karyeli Bayram bin Hüseyin	Şekavet	12 sene
Beş karyeli Mustafa bin Kasım	Katl	15 sene
Hanalı karyeli Mustafa bin Müşir	Katl	15 sene
" Mustafa bin Hüseyin	Katl	15 sene
Florinalı Muhiddin bin Abdi	Muayyen Katl	5 sene
Florinalı Hüseyin bin Ömer	Gasb	5 sene
Florinalı İsmail bin Mustafa	Gasb	5 sene
Pirlepeli Muhsin bin Mustafa	Gasb	4 sene

Manastırlı Bugriye veled Tarankide	Gasb	3 sene
Kırçovalı Ömer bin Talib	Cerh	4 sene
Florinalı Vano veled Mitçi	İhrak	4 sene
Hanalu karyeli Ali bin Bayram	Mukabeleten katl	3 sene
Radevar karyeli Vasil veled Buşa	İhrak	3 sene
Manastırlı Biçu veled Mihail	Sirkat	3 sene
Kilise mahallesi Gorki veled Vilyon	Sirkat	3 sene
Kırçovalı Selim bin Talib	Gasb	3 sene
Kırçovalı Zekeriya bin Ali	Gasb	3 sene
Kırçovalı Zekeriya bin Abdi	Gasb	3 sene
Manastırlı Şerif bin İlyas	Mukabeleten katl	2 sene
Debreli Talib bin Ömer	Şekavet	3 sene
Ilya veled İstefan	Hata ile katl	1 sene
Mehmed bin Cafer	Gasb	5 sene
Hüsam bin Süleyman	Hata ile katl	1 sene
Timur veled Hıyam	Sirkat	6 ay
Kırçovalı Dimitri	Sirkat	6 ay
Ali bin Şerif	Sirkat	6 ay
Ivan veled Mandi	Sirkat	2 sene
İbrahim bin Süleyman	Eşkiyaya yataklık	3 sene
Muhiddin bin Said	Mevkufi ihzar	3 ay
Katrine binti Beni	Sirkat	3 ay
Mehmed Salih oğlu	Cerh	3 sene
İlyas Hasan Hoca oğlu	Yataklık	3 sene
Hasan Mücdad oğlu	Sirkat	3 sene
Şakir Feyzullah oğlu	Sirkat	3 sene
Abidin bin Hasan	Katl	7 sene
Arif bin İlyas	Katl	7 sene
Rıza bin Namık	Yataklık	3 sene
Hasan bin Hüseyin	Katl	2 sene
Ethem bin Zülfikar	Katl	3 sene
Emin bin Kadir	Sirkat	1 sene
Pitayuti veled Yani	Sirkat	6 ay
Nikola veled Yorgi	Sirkat	3 ay
Zülfikar bin Halil	Teshir-i silah	1 ay
Yasin bin Selahaddin	Darb	1 ay
Hasan Mehmed oğlu	Sirkat	6 ay
Hayreddin Ahmed oğlu	Hayvam tesmimi	4 ay
Vundi veled Naum	Sirkat	6 ay

Tabloda görüldüğü üzere 47 mahkûm cezalarının üçte ikisini tamamlamış olup sirkat, katl ve gasp en çok işlenen suçlardır.

9. Yaşanan Olumsuzluklar

Vilayet-i Selâse'nin diğer hapishanelerinde olduğu gibi Manastır'da da özellikle Bulgar mahkûmlar tarafından yürütülen siyasî propagandalar yaşanan olumsuzlukların başlıca sebeplerinden birisidir. Örneğin, 15 Şubat 1906'da çetelerle işbirliği yapmaktan tutuklu bulunan 12 Bulgar jandarmasının, şarkılar söyleyip diğer mahkûmları rahatsız ettikleri gerekçesiyle bu konudan da yargılanmaları kararlaştırılmıştır (BOA. TFR.I.AS 31/3085).

Bulgar mahkûmlar hapishanenin mevcut şartlarından da sık sık şikayetçi olmuşlardır. Ayrıntılara girerek koğuşbaşının kahveyi kendilerinden satın almaları konusunda zorlamada bulunduğunu ifade etmişlerdir. Kötü muamele görmemek için bunu kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtirken, Vesti isimli Bulgar Gazetesi ile sansürden geçen kitapların okunmasına ruhsat verilmesini de talep etmişlerdir (8 Haziran 1905) (BOA. TFR.I.KNS 7/604).

Bulgar mahkûmlar 20 Ağustos 1906'da hapishane şartlarının kötü olduğuna dair ileri sürdükleri şikayetlere devamla şu maddeler üzerinde durmuşlardır;

1. "Hapishaneden sadece 1 kg ekmek veriliyor bu nedenle ihtiyaç olanı dışarıdan adamlarımız vasıtasıyla temin ediyoruz.
2. Pazartesi ve Cuma gününden başka dışarıdan kimsenin gelmesine müsaade edilmiyor. Bu nedenle bu iki gün çok izdiham yaşanıyor ve ziyaretçilerle iki laf etmek bile mümkün olmuyor.
3. Ziyaret için 2-3 günlük mesafeden gelmekte olan kişiler Pazartesi ve Cuma'yı beklemeye mecbur oluyor. Bu arada 5-10 kuruş daha fazla para harcamaya mecbur kalıyor. Bazıları mahkûmu görmeden gitmeye, bazıları da parayı gardiyanlarla göndermeye mecbur oluyor. Ancak bu durumda paranın yarısı bile mahkûmların eline geçmiyor. Pazartesi ve Cuma günleri hapishanenin dahili kapısını görmek bu söylediklerimizi ispata yeterlidir.
4. 24 saatte 2 saat teneffüs zamanı olup kalan zamanlar çok kalabalık zamanlarda geçiriliyor. Bu koğuşlarda kalmaya ancak ciğerleri sağlam olanlar dayanabiliyor.
5. En ziyade müşkil olan hâl koğuşların bazı Türklere satılmasıdır. Bu Türklere oralarda kahve satıyorlar. Kahve içecek olan Hristiyanın hâli pek müşkildir. Mahkûmun kahve içip içmediğine bakılmaksızın koğuşbaşı mutlaka kendilerinden 20 kuruş kahve parası alacaktır. Hapishaneyi teftişe gelineceği haber alındığında gardiyanlar derhal koğuşbaşına haber verir ve kahve aletleri hemen kaldırılır." (BOA. TFR.I.M 12/1198).

6 Haziran 1906'da saat 8,5 sularında hapishanede mahkûm ve tutuklular arasında çıkan kavga üzerine bir komisyon kurularak soruşturma başlatılmıştır, Yüzbaşı Niko ve Rum mahkûmlar, Müslüman mahkûmlar üzerine hücum ettikleri gibi büyük koğuşa doğru hareket ederek firara teşebbüs etmişlerdir. Koğuştaki bulunan Bulgar mahkûmların ise tarafsız kaldıkları görülmüştür (BOA. TFR.I.UM 14/1333).

Hristiyan mahkûmlar arasında çıkan kavgada 10 kişinin yaralandığı, yarısı ağır olan 1 kişinin de vefat ettiği görülmüştür (BOA. Y.PRK.ASK 120/2). 14 Nisan 1903'te hapishanenin 6. koğuşundaki Müslüman ve Hristiyan

mahkûmlar arasında çıkan ekmek kavgasında ise 7 Hıristiyan yaralanarak gureba hastanesine sevk edildiğinde yaralarının hafif olduğu görülmüştür (BOA; TFR.I.MN 6/598).

Manastır Hapishanesi'nde Müslüman ve Rum mahbuslar arasında yaşanan kavganın sebebi araştırıldığında, Yunan subaylarından 5 sene hapis cezasına mahkûm Felamenupulos isimli yüzbaşının 80 kadar avenesiyle birlikte firar maksadıyla kavgayı başlatarak Müslüman mahkûmlara saldırdıkları görülmüştür. Söz konusu olayda suçları sabit olan bir Rum jandarma ile bir Müslüman gardiyan tutuklanarak mahkemeye teslim edilmiştir. Kavga sırasında Rumlardan 5'i ölmüş, 30'u yaralanmış, Müslüman mahkûmların ise ikisi ağır olmak üzere 6 kişi yaralanırken her iki taraftan kanunen suçları sabit olanlar hakkında takibat başlatılmıştır. 2 Temmuz 1906'da hapishaneden Rum hastanesine götürülen ölen mahkûmların naaşlarının kabristana nakli sırasında Yunan konsolosunun teşvikiyle Rumların toplanarak bazı nümayişler yaptığı görülmüştür (BOA; TFR.I.A. 30/2987).

Manastır Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Debreli Mito Titof, 6 Haziran 1905'te Rus konsolosuna bir mektup yazarak; 11 aydan beri ihtiyar babası ve 2 kardeşiyle hiçbir hüküm verilmediği halde tutuklu bulduklarını ifade etmiştir. Kendisinin 2 aydır Manastır Hapishanesi'nde, diğerlerinin ise Debre Hapishanesi'nde olduğunu belirterek babası ve kardeşlerinin de Manastır'a nakledilmelerini ve kabahatlerinin açıklanmasını istemiştir. Bu şekilde 30 kişiye yakın olan ailelerinin de feraha kavuşacağını ilave etmiştir. Debre'dekilerin bir an önce nakledilmelerinin çok önemli olduğunu çünkü oranın şartlarının hasta olanlara hizmet veremeyecek derecede çok kötü olduğunu ifade etmiştir (BOA. TFR.I.KNS 7/601).

20 Nisan 1906'da idama mahkûm Bulgarlar ve Ruslar arasında Paskalya nedeniyle dışarıdan gönderilen yumurtaların taksiminden dolayı çıkan kavgada Ruslardan 4'ü hafif, Bulgarlardan 2'si ağır, 4'ü hafif ve 1 Müslüman da hafif şekilde yaralandıkları gibi ser gardiyan da başından taşla yaralanmıştır (BOA. TFR.I.MN 91/9025).

10. Hastalık

Hapishanelerde en çok sıkıntıya sebep olan olaylardan birisi mahkûm ve tutukluların hastalanmasıdır. İzdiham ve sağlıksız koşullardan dolayı bulaşıcı hastalık tehdidi de artmaktadır.

Hapishanede hastalanan Müslüman mahkûmlar askeri hastaneye, Hıristiyan mahkûmlar ise "İspitalya" denilen millet hastanesine götürülmekteydiler. Askerî hastaneye gönderilenler şifa bulmakla birlikte millet hastanesine gidenlerin kendi hallerine terkedildikleri hatta tabip bile görmedikleri ifade edilmektedir. Bu duruma çare bulmak için Manastır metropolidi ve ileri gelen kişilerle yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiştir. Bunun üzerine 8 Ocak

1857’de Hıristiyan mahkûmların da askerî hastaneye kabul edilmeleri talep edilmiş ve Reis-i Erkân Abdi Paşa ile yapılan görüşme sonunda onların da askeri hastaneye getirilmesi ve burada bir koğuş tahsisi kararlaştırılmıştır (BOA. A.MKT.UM 266/15).

9 yıl sonrasına ait bir belgede ise bu kez, hasta mahkûm ve tutukluların askeri hastanede tedavi edilmelerine itiraz edildiği görülmektedir. Buranın sadece askerlere mahsus olması gerektiği, mahkûmların ancak kefalet karşılığı kabul edilebileceği ifade edilmiştir (BOA. İ.MVL 582/26125).

Manastır Hapishanesi’nde hastalanıp hastaneye nakledilen Kırçova kazasının İhloç karyesinden 5 kişi humma-yı tifoididen dolayı vefat etmişlerdir (BOA. TFR.I.M 2/165). 6 Şubat 1904’te 3 aydır Manastır Hapishanesi’nde tutuklu bulunan 56 yaşındaki Reste Mitre, hastalığından dolayı hastaneye nakledilmiş ve akrabasıyla görüşmesine izin verilmiştir. Bu süreçte sebepsiz yere tutuklandığı anlaşılarak bir an önce tahliyesi kararlaştırılmıştır (BOA. TFR.I.MN 32/3138).

Naum Dimof, 21 Temmuz’da Ohri’de asker ile yaşanan çatışmada tutuklanmış ancak ayağından yaralandığı için Manastır’da hapishaneye konulmadan gureba hastanesine gönderilmiştir. Hastanede tedavi gördüğü sırada ortadan kaybolmuş ve bu durum 26 Mart 1904’de tutanak altına alınmıştır (BOA. TFR.I.MN 36/3501).

Manastır Hapishanesi’ndeki hastaların ilaç ve ilaç paralarının ne şekilde karşılanacağına dair hazırlanan pusulada; Kasım 1906’da sarf edilen 4586 kuruştan 2111,5 kuruşun hapishanede tedavi edilenlerin ilaç masrafı, 1975 kuruşun ise gureba hastanesinde tedavi edilen 8 tutuklunun günlük 5’er kuruş hesabıyla tedavi masrafı olduğu belirtilmiş ve sene sonuna kadar 15.000 kuruşun bütçeye ilave edilmesi istenmiştir (BOA. TFR.I.MN 127/12624).

II. NİSA (KADIN) HAPİSHANESİ

Manastır vilayeti ve bağlı kazalarda nisa hapishanesi bulunmadığından hapsedilecek kadınların muhtar evlerinde veya metropolithanelerde tutuldukları görülmektedir. Ancak bu durumun suiistimal edilerek serbestçe ortalıkta dolaşmakta oldukları görülmüştür (BOA. DH.TMIK.S 54/23). Örneğin, 24 Şubat 1906’da nisa hapishanesi olarak kullanılan haneden 2 kadın mahkûmun gece saat 1’de kapıyı açarak kolayca firar ettikleri görülürken 15 seneye mahkûm Debreli Kemilaki yakın bir köyde yakalanmıştır (BOA. TFR.I.MN 86/8504).

7 Haziran 1898 tarihli bir belgede, nisa hapishanesinden hapishane haricinde yol kenarında bir yer olarak bahsedilmiştir (BOA. DH.TMIK.S 19/26). Belgelerde “hapishane ve tevkifhane nisa gardiyarı” olarak 1 kişinin görevlendirildiği ve 150 kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir (BOA.

DH.MB.HPS.M 2/114). Ancak kadın mahkûm veya tutuklu sayılarına ait veriler bulunmamaktadır.

20 Nisan 1907 tarihli bir belgede ise, nisa hapishanesi olarak kullanılan hanenin çatısı yıkıldığından kadın mahkûm ve tutukluların başka bir haneye nakledildiği ancak buranın hem zayıf hem de hapishaneye uzak olduğundan tekrar eski yere dönüşün istendiği belirtilmiştir. Bu durumda yıkılan çatının ev sahibesi tarafından tamir edilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (BOA. TFR.I.MN 121/12028).

Eşini katlinden dolayı 15 sene alarak Manastır Nisa Hapishanesi'nde bulunan Ohri kazası Labonişte karyeli Gülzar binti Mehmed'in hamile olduğu ve ilerlediği anlaşıldığından ne yapılacağı konusunda Adliye Nezareti'nden görüş sorulmuştur. 24 Haziran 1892'de affedilerek salıverilmesi yönünde bir görüş belirtildiği görülmüştür (BOA. BEO 24/1766).

Nisa hapishanesi ile ilgili ilginç bir gelişme de hapishane müdürü İbrahim Efendi'nin dikkatsizliği sebebiyle yaşanmıştır. Şefika isimli kadın mahkûmiyet süresi dolmasına rağmen müdürün dikkatsizliğinden dolayı hapishanede 5 gün fazla kalmıştır. Bu durumda gerekli uyarıların yapılması istenmiştir. Umur-ı fesadiyeden dolayı 5 sene kürek cezasına mahkûm olup Manastır Hapishanesi'nde verem hastalığına yakalandığı doktor raporuyla sabit olan Ekşisu karyeli Şano isimli kadının afv-ı alî ile tahliyesi kararlaştırılmış olmakla birlikte 8 Ağustos 1907'de gureba hastanesinde vefat ettiği haber alınmıştır (BOA. TFR.I.MN 135/13426).

III. YABANCILARIN MÜDAHALELERİ

Manastır Hapishanesi nüfus çeşitliliğine bağlı olarak Avrupa devletlerinin yakından ilgilendiği hatta bazı gerekçelerle Müslüman ve Hıristiyanların koşullarının ayrılması gerektiğini istedikleri bir yer olmuştur. Zaman zaman da teftiş heyetleri göndererek bizzat müdahil olmuşlardır.

9 Eylül 1902 tarihli bir belgede, yabancılar tarafından ziyaret edilmek istenen Manastır Hapishanesi'nde 350'den fazla mahkûm ve 740'dan fazla tutuklu bulunduğundan bu izdihamdan bir hastalık çıkma ihtimaline karşı sıhhiye memurları tarafından uyarıda bulunulmuştur. Fransız rahibeleri ve Rusya konsolosu da hastalığa dikkat çekerek hapishaneyi ziyaret etmek istemişlerdir. Yeni bir hapishane inşası zamana muhtaç olduğundan ve diğer bir yer tedariki de mümkün olmadığından en azından 67 kürek mahkûmunun başka kürek merkezlerine nakliyle sorun hafifletilmeye çalışılmıştır (BOA. DH.TMIK.S 39/69).

Bu arada devlet, hapishanenin adlî ve mülki memurlardan 1-2 kişilik heyetle teftiş edilmesine karar vermiştir (BOA. BEO 2110/158223). Bütün bunlar yabancı müdahalelerini en aza indirmenin yanı sıra şartları iyileştirmek

adına atılan adımlardır. Bu çerçevede 1 Eylül 1903 tarihinde cinayet ve cünha mahkûmları ile hüküm giymemiş tutukluların bir arada bulundurulmasına son verilmesi ve ayrı yerlerde tutulmaları öngörülmüştür (BOA. Y.MTV 250/54).

1902 yılında Rumeli Vilayetler Talimatnamesi doğrultusunda Manastır'ın da içinde bulunduğu Vilayet-i Selâse'de bir adli ıslahat gündeme gelmiştir. Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin faaliyetleri ile gerilen ortamda Osmanlı Devleti bazı tedbirler almak zorunda kalırken, bölgeye umumî müfettiş olarak Hüseyin Hilmi Paşa gönderilmiştir. Adli düzenlemeler ile suçluların yakalanması ve mahkemeye sevkleri hızlandırılmıştır. 1903 İlimden Ayaklanması'ndan sonra Rusya ve Avusturya'nın hazırladığı Mürzsteg Programı kabul edilmek zorunda kalmıştır. Bölgede huzur ve asayişin bir türlü sağlanamaması üzerine bir adli ıslahat tasarısı gündeme getirilmiştir. Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin bu müdahalesini kabul etmeyeceğini belirterek, 1907'de bölgeye bir teftiş heyeti göndermiştir. İstanbul Ticaret Mahkemesi Reisi Hilmi Bey ve Hazine-i Maliye Hukuk Müşaviri Mahmud Esad Bey'den oluşan heyet bölgede incelemelerde bulunduktan sonra bir rapor sunmuştur. Buna göre; Manastır ve Selanik'te şikâyet konusu olan siyasi suçluların davalarının ertelenmesinin önüne geçmek için Mahkeme-i Fevkalâde'nin açılması ve mahkemelerde müdde-i umumilerin sayılarının arttırılması öngörülmüştür. Nitekim bir süre sonra gönderilen ikinci teftiş heyeti davaların düzenli bir şekilde görüldüğünü tespit etmiştir (Demirel, 2006: 458-459,471-474).

Manastır'da 17 Haziran 1903 tarihli irade ile kurulan Mahkeme-i Fevkalâde'nin kuruluş gerekçesi; Müslüman köylerine saldırıp yakan ve ahaliyi katleden kişilerin yakalandıklarında hızlıca muhakeme edilip haklarında istinafsız ve temyizsiz olmak üzere hüküm vermektir. Ayrıca Manastır Vilâyeti istinaf dairesi reisi başkanlığında vali muavini, idare meclisleri ve hukuk kısmı üyelerinden oluşan fevkalâde bir mahkeme kurulması kararlaştırılmıştır (Yıldız,2012:450). Edirne ve Selanik'te olduğu gibi Manastır'da da bu mahkemenin kuruluş gerekçesi Bulgar çetecilerinin eşkıyalık faaliyetleridir.

Bu süreçte Hüseyin Hilmi Paşa'nın Manastır Hapishanesi'ni teftiş ederek eksiklikleri tespit ettiği ve giderilmesine çalıştığı da bilinmektedir (*Manastır*, 8 Haziran 1321/21 Haziran 1905, s.1; 15 Haziran 1321/28 Haziran 1905, s.1). Ancak yabancı devletler ve temsilcileri de boş durmamış onlar da ziyaretlere ve olumsuz propagandalara devam etmişlerdir.

SONUÇ

19. yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başlarında oldukça hareketli bir bölge olan Manastır, "Vilayet-i Selâse"nin bir parçası olarak gündemdeki yerini korumuştur. Çok dinli ve çok kültürlü yapısıyla Osmanlı çoğulculuğunun bir

göstergesi ve yabancı devletlerin de ilgi odağı olmuştur. Özellikle Berlin Antlaşması'ndan sonra paylaşım plânlarının ve propagandaların merkezinde yer almıştır. Bulgar, Rum ve Sırp ayrılıkçı eylemleri ve çete faaliyetleri ile bölgede karmaşa ve suç oranları artarken Manastır Hapishanesi'nin de yükü artmıştır.

Hapishanenin durumu ve geçirdiği süreç incelendiğinde, şehrin ve bölgenin nüfus yapısına bağlı olarak gayrimüslim mahkûm ve tutukluların sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bulgarlar başta olmak üzere Rum, Sırp, Ulah, Yahudi ve Kıbtî mahkûm ve tutuklular bulunmaktadır. Özellikle Bulgar mahkûmların gerginlik çıkarmaya çalışarak Müslüman-Bulgar çatışmasına sürüklenme çabasında oldukları görülmüştür.

Manastır Hapishanesi'nin kalabalıklığı ve kargaşasını arttıran en önemli sebeplerden birisi de bölgedeki siyasî istikrarsızlıktır. Özellikle çete faaliyetleri ve siyasî propagandalar bu durumu desteklemektedir. Bazı zamanlarda özellikle de bir ayaklanma veya kargaşa durumunda hapishanenin nüfusunun arttığı ve kapasitesinin çok üzerine çıktığı görülmüştür. Bombalama, silah çekme ve siyasî gayelerle katl gibi suçlar öne çıkmıştır.

Hapishanenin kapasitesinin artırılması için tamirat ve inşaa faaliyetleri sürekli gündemde tutulmuştur. Bimarhane olarak kullanılan binanın boşaltılarak tevkifhane olarak kullanılmaya başlanması da bu yönde atılan bir adım olmuştur. Nisa hapishanesi ise ihtiyaç doğrultusunda hane kiralama yoluyla çözüme kavuşturulmuştur.

Hapishane görevlilerine bakıldığında pek çok hapishaneye göre oldukça önde ve avantajlı oldukları görülür. Rumeli'de göz önünde ve herkesin ilgilendiği bir bölgede bulunmasının da bunda etkili olduğu söylenebilir. Hapishane bakkalındaki ürün çeşitliliğini de bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Mahkûm ve tutukluların alım gücüne bağlı olarak bu durum değerlendirildiğinde dışarıdan desteklenen siyasî suçlular akla gelmektedir.

Bölgeyle yakından ilgilenen yabancı devletlerin hapishane ile ilgili şikâyet ve talepleri de sürekli devam etmiştir. Osmanlı Devleti iyi niyetli yaklaşımı ile sorunları çözmeye ve iyileştirmeye çalışmış olsa da bunlar hiç görülmemiştir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Belgeleri

-Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

II.Salnameler

-Manastır Vilayet Salnamesi (MVS)

III. Gazeteler

-Manastır

IV. Kaynak Eserler

-Bayraktar, Kaya; "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, Bahar 2014, S.69.

-Demirel, Fatmagül; "Vilayet-i Selâse (Selanik, Manastır, Kosova) Adli İslahatı", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti II.Milletlerarası Sempozyumu*, İstanbul, 2006.

-Gümüüşsoy, Emine; "Balkan Hapishanelerine Bir Örnek: Selanik Hapishanesi", *Near East Historical Review*, 10/4, Ekim 2020.

-Karal Enver Ziya; *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara, 1943.

-Mehmet Tevfik; *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır, 1909/1327

-Öztunç, H.Baha,, *Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*, s. 30,35-37.

-Prifti, Kristaq; "Manastır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara,2003.

-Şahin, Gürsoy; ; "XX. Yüzyılın Başlarında Manastır Vilayetinde Suç ve Asayişe Dair Tespitler", *Osmanlı Dönemi Balkanlarda Kültürel ve Sosyal Hayat*, Ankara, 2018.

-Şemseddin Sami; *Kamusü'l A'lâm*, C.VI, s.4437, İstanbul, 1316.

-Şen, Ömer; *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*, İstanbul, 2007, s. 137-138.

-Yıldız, Gültekin; *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul, 2012.

EKLER

Ek.1. Manastır'da inşa olunacak hapisanenin plânı (BOA. İ.MVL 490/22178)

